

สัมพันธ์ระหว่างการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุ

INTERTEXTUALITY OF STORYTELLING IN URANGADHATU

¹ชาญยุทธ์ สอนจันทร์, ²อาทิตย์ แวงโส และ ³กิตติพัฒน์ ทาวงศ์ษา

¹Chanyuth Sonjan, ²Arthit Waengso and ³Kittiphat Thawongsa

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศไทย

Mahamakut Buddhist University, Thailand.

¹cson39801@gmail.com

Received :January 20, 2022; Revised :February 12, 202; Accepted :May 2, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสัมพันธ์ระหว่างการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุ โดยได้ศึกษาตัวบทจากเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุฉบับต่างๆ ที่มีเนื้อหานานยาว และได้นำเอาแนวคิดว่าการแพร่กระจายของนิทานและแนวคิดว่าการสัมพันธ์กันของนิทานมาเป็นกรอบในการมองความสัมพันธ์กันของตัวบทในตำนานอุรังคธาตุ ผลการศึกษาพบว่า ตำนานอุรังคธาตุมีการนำเสนอเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสัมพันธ์ระหว่างการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุอยู่ 3 ลักษณะ คือ 1) สัมพันธ์ทางด้านโครงสร้างเนื้อหา 2) สัมพันธ์ด้านการเพิ่มเนื้อหา และ 3) สัมพันธ์ด้านการลดเนื้อหา ทั้งนี้ตัวบททางวรรณกรรมเรื่อง ๆ เมื่อมีการมีการแพร่กระจายจากฉบับหนึ่งไปยังอีกฉบับหนึ่งย่อมมีหยาบยืมตัวบทด้วยตนเอง โดยการเพิ่มเสริมเติมแต่งหรือมีการตัดลดเนื้อหาให้แตกต่างกันออกไปจากเดิมอันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันของตัวบทด้วยตนเองหรือเรียกว่าความเป็นสัมพันธ์ที่ตัวบทหนึ่งๆ มีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดข้อมูลให้แก่กันและกัน ดังที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุฉบับต่าง ๆ ที่มีการถ่ายทอดข้อมูลให้แก่กันและกัน จนทำให้มีเนื้อหาที่มีการเล่าเรื่องแตกต่างกันออกไปได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: สัมพันธ์, การเล่าเรื่อง, ตำนานอุรังคธาตุ

¹ อาจารย์, สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

² อาจารย์, สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

³ อาจารย์, สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

Abstract

The purpose of this article was to study the intertextuality of storytelling in Urangadhathu by studying the text from the content of the legendary Urangadhathu that have a long content, there are many stories to tell and the concept of fairy tale diffusion and the concept of relativity was used as a framework for looking at the intertextuality of the texts that appear in Urangadhathu. The results showed that there are 3 aspects the intertextuality of storytelling in Urangadhathu : 1) Content Structural Intertextuality 2) Content Addition Intertextuality, and 3) Relative to Content Reduction. However, any literary text, when it is spread from one version to another, is borrowed by adding, removing different content from the original, reflection the relation between the chapters itself, or called the intertextuality between the chapters, influencing the transfer of information to each other, As appears in various editions of Urangadhathu that the transfer of information to each other Until making the content that has a different story to be very interesting.

Keywords: Intertextuality, storytelling, Urangadhathu

บทนำ

แท้ที่จริงแล้ว เนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุจะมีทั้งเนื้อหาขนาดยาวและขนาดสั้น แต่การศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนได้ศึกษาจากตัวบทของตำนานอุรังคธาตุที่มีเนื้อหาขนาดยาวซึ่งมีเนื้อหาสาระว่าด้วยเรื่องราวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในชุมชนลุ่มน้ำโขง การพุทธพยากรณ์ การประทับรอยพระพุทธบาท และการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นสำคัญ โดยเฉพาะเรื่องราวว่าด้วยการบรรจุพระอุรังคธาตุ หรือพระธาตุส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้าที่ได้นำมาบรรจุไว้ในพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขง อันหมายถึงพื้นที่ภูมิกำพร้าในตำนานหรือพระธาตุพนมปัจจุบัน เรื่องราวในตำนานอุรังคธาตุจะมีเรื่องราวที่ประกอบไปด้วยตำนานปรัมปรา อันมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในอดีตตั้งแต่สมัยพุทธกาลและเหตุการณ์หลังพุทธกาล ตลอดถึงเหตุการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์ ดังที่ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2519 : 146-160) ได้แบ่งสาระสำคัญออกเป็น 2 ประเภท คือประเภทนิทานปรัมปรา (Myths) และประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญของลาว ในส่วนที่เป็นนิทานปรัมปรานั้น ในเอกสารเล่มนี้ได้กล่าวอ้างไว้ว่า ประกอบด้วยอุรังคนิทานหรือตำนานเดิมของพระธาตุพนม บาทลักษณะนิทาน คือนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญทางศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะรอยพระพุทธบาทในที่ต่างๆ แถบสองฝั่งแม่น้ำโขง ในดินแดนประเทศไทย-ลาวปัจจุบัน และมีเรื่องศาสนานครนิทานปรัมปรา ที่กล่าวถึงเรื่องราว

เกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในชุมชนลุ่มน้ำโขงซึ่งเชื่อว่าครั้งหนึ่งพระองค์เคยได้เสด็จมายังดินแดนแถบนี้

การศึกษาสัมพันธ์ทว่าด้วยการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุในครั้งนี้ ที่ผู้เขียนได้ศึกษาวิเคราะห์จากตัวบทของตำนานอุรังคธาตุที่มีเนื้อหาขนาดยาว ซึ่งมีตัวบทที่มีการปริวรรตถ่ายทอดจากอักษรธรรมอีสานหรืออักษรธรรมล้านช้างมาเป็นภาษาไทย ซึ่งปัจจุบันตัวบทดังกล่าวมีผู้เรียบเรียงมาเป็นภาษาไทยอยู่หลายฉบับ เช่น ตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2483 (กรมศิลปากร, 2483) เป็นตำนานที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ เนื่องงานที่ระลึกของงานพระราชทานเพลิงศพ อ.ต. หลวงประชุมบรรณสาร (พิณ เดชคุปต์) เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2483 ณ สุสานวัดมกุฏกษัตริยาราม ในคำนำเป็นหนังสือได้กล่าวว่า อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) นี้ได้ความตามทำนองเรื่องว่า อาญาเจ้าพระอุปราชพร้อมด้วยบุตรภรรยาให้จำลองจากฉบับโบราณ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2404 เป็นหนังสือใบลานอักษรไทยที่เคยใช้ในแถบเหนือ พระยาบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ได้ฉบับนั้นมาประทานไว้สำหรับหอสมุดแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2469 กรมศิลปากรให้นายสุต ศรีสมวงศ์ และนายทองดี ไชยชาติ เปรียญ ถ่ายออกจากสำนวนเดิมเรียบเรียงพอให้อ่านเข้าใจได้ทั่วไป มีความแปลกและพิสดารกว่าฉบับที่เคยพิมพ์มาแล้วบ้าง จึงให้ชื่อฉบับพิมพ์ครั้งนี้ว่า “อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)”

ต่อมาได้มีการชำระเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร 2483 ขึ้นในปี พ.ศ. 2521 เป็นตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุ) ฉบับวิทยาลัยครุมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม (วิทยาลัยครุมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2521) โดยมีพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นผู้นำในการชำระตรวจสอบ ซึ่งในการชำระครั้งนั้นได้ใช้อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร 2483 เป็นเอกสารหลัก และได้นำเอาเอกสารใบลานเดิมมาเทียบเคียงเมื่อมีข้อสงสัยในเนื้อหา แต่ก็ยังคงรักษาข้อความและเชิงอรรถคำแปลตาม อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร 2483 ทุกประการ หากแต่มีการชำระปรับปรุงด้านการลำดับเนื้อหา ที่มีการสลับเนื้อหากันนั้นให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อ่านแล้วไม่เกิดความสับสน ดังที่พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2521: 6) กล่าวไว้ว่าอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร 2483 ที่พิมพ์จาก ฉบับใบลานเดิมนั้น ปรากฏความที่สับสนกันอยู่ตอนหนึ่งอย่างชัดเจน อันทำให้เรื่องราวทั้งหมดดูยากและสับสน

นอกจากนั้นแล้ว ตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร 2483 นี้ยังได้มีการชำระปรับปรุงขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2537 ณ หอสมุดกฎหมาย โรงเรียนโฆษะ จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน - 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2537 ตำนานอุรังคธาตุฉบับนี้เป็นตำนานอุรังคธาตุที่

กรมศิลปกร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (กรมศิลปกร, 2537) เป็นการชำระตำนานอุรังคธาตุครั้งที่ 3 โดยมีพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ เป็นผู้นำในการชำระปรับปรุงซึ่งมีการจัดวรรคตอนใหม่ให้ถูกต้องตามมากยิ่งขึ้น แต่เนื้อหาเหมือนกับตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุ) ฉบับวิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

ตำนานอุรังคธาตุทั้ง 3 ฉบับที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นตำนานอุรังคธาตุที่เกิดจากการรวบรวมของกรมศิลปกร ซึ่งการศึกษาเนื้อหาจากตำนานอุรังคธาตุฉบับกรมศิลปกรนี้ ได้มีการนำมาเรียบเรียงลำดับเนื้อหาขึ้นมาใหม่ในตำนานอุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ฉบับพระธรรมราชา นวรัตน์ (แก้ว อุทุมมามา) พ.ศ. 2491 และมีการพิมพ์เผยแพร่ขึ้นอีกหลายต่อหลายครั้ง (พระธรรมราชา นวรัตน์ (แก้ว อุทุมมามา), 2551) ซึ่งในการเรียบเรียงตำนานอุรังคธาตุฉบับพระธรรมราชา นวรัตน์ (แก้ว อุทุมมามา) นั้น ได้มีการเพิ่มเติมแต่งตลอดถึงการตัดเนื้อหาบางส่วน โดยเฉพาะการเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระธาตุพนมเข้ามาและมีการตัดเนื้อหาบางส่วนในเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานปรีมปรา ทำให้แตกต่างไปจากตำนานอุรังคธาตุที่เป็นตัวบทต้นแบบ

นอกจากนั้น การปริวรรตถ่ายถอดตัวบทตำนานอุรังคธาตุจากต้นฉบับใบลานที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานมาเป็นภาษาไทยปัจจุบันนั้นมีการปริวรรตอยู่อีกหลายฉบับด้วยกัน ได้แก่ นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว ปริวรรตโดยอุดร จันทวัน (อุดร จันทวัน, 2553) ซึ่งฉบับที่อุดร จันทวัน ได้ต้นแบบมาจากตำนานอุรังคธาตุที่มีการตีพิมพ์เป็นภาษาลาว ที่จัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในพิธีสถาปนาภิเศกสมเด็จสังฆนายกแห่งพระราชอาณาจักรลาว (พระลูกแก้ว คุณมณีวงศ์) ในปี พ.ศ. 2512 มาเป็นอักษรภาษาไทย และต้นแบบให้กับนิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง พ.ศ. 2553 เรียบเรียงโดย พจนีย์ เฟ่งเปลี่ยน (พจนีย์ เฟ่งเปลี่ยน, 2553) ฉะนั้นตำนานอุรังคธาตุทั้ง 3 ฉบับจึงเป็นตำนานอุรังคธาตุที่โครงสร้างเนื้อหาเหมือนกัน

ขณะเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2561 ได้มีการปริวรรตถ่ายถอดตัวบทตำนานอุรังคธาตุจากต้นฉบับใบลานที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานมาเป็นภาษาไทยปัจจุบันขึ้นอีก 3 ฉบับ คือ อุรังคธาตุ จ.ศ. 1167 (พ.ศ. 2348) ฉบับสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์, 2561) และตำนานอุรังคธาตุจากอักษรธรรมอีสานมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน คือ อุรังคธาตุ ฉบับเมืองนครพนม โครงการจัดตั้งสถาบันศรีโคตรบูรณศึกษา มหาวิทยาลัยนครพนม (อนุชา ประชานอก และอิทธิราชย์ นันชนันตี, 2561) ตำนานอุรังคธาตุ 2 ฉบับนี้มีโครงสร้างเนื้อหาเหมือนกับตำนานอุรังคธาตุ ฉบับลาว ทั้ง 3 ฉบับที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ตำนานอุรังคธาตุที่มีการปริวรรตถ่ายถอดตัวบทตำนานอุรังคธาตุจากต้นฉบับใบลานที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานมาเป็นภาษาไทยปัจจุบันอีกฉบับนั้นเป็นตำนานอุรังคธาตุที่ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ ได้รวบรวมเนื้อหาตำนานอุรังคธาตุจากเอกสารใบลานที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานต่างๆ จำนวน 10 ฉบับ โดยการศึกษารวบรวมจากตำนานอุ

รัชชธาตุทั้ง 10 ฉบับ แล้วมาเรียบเรียงใหม่ไว้ในฉบับเดียวกันเป็น ตำนานอรัญธธาตุ ฉบับ ดร.ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ (ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ, 2561) โครงสร้างเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานอรัญธธาตุ ฉบับกรมศิลปากร

จากการศึกษาเนื้อหาของตำนานอรัญธธาตุที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่าตำนานอรัญธธาตุมีหลากหลายสำนวน ถึงจะมีเนื้อหาที่มุ่งนำเสนอเรื่องราวว่าด้วยพระธาตุหรือการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ แต่มีรายละเอียดของโครงสร้างเนื้อหาแตกต่างกันออกไป ยิ่งเป็นฉบับที่มีการนำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่ก็ยิ่งทำให้มีรายละเอียดของเนื้อหาแตกต่างไปจากตัวบทต้นแบบที่เป็นฉบับโบราณ โดยมีลักษณะของการถ่ายโอนข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสัมพันธ์ของตัวบทในตำนานอรัญธธาตุด้วยกันเอง ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์กันของตัวบทในตำนานอรัญธธาตุว่ามีการหยิบยืมถ่ายโอนกันของข้อมูลในลักษณะใดบ้าง อันจะทำให้เห็นถึงร่องรอยของความเป็นพลวัตทางวรรณกรรม กล่าวคือ วรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆ ที่มีการแพร่กระจายออกไปเป็นหลายๆ ฉบับย่อมมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้มีความแตกต่างออกไป อันมีลักษณะของการนำเสนอเนื้อหาได้หลายแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การนำเสนอเนื้อหาของผู้นำเสนอต้องการจะเป็นไปในรูปแบบใด แต่ก็ปรากฏร่องรอยความสัมพันธ์กันของเนื้อหาที่มีแหล่งที่มาจากเรื่องเดียวกันอันสื่อให้เห็นถึงความเป็นสัมพันธ์ทางวรรณกรรมที่ตัวบททางวรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ เมื่อวรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆ ถูกเผยแพร่ไปหรือมีการนำมาผลิตซ้ำของตัวบทย่อมมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหา บางส่วนของตัวบทซึ่งอาจจะมีการเพิ่มเติมเสริมแต่งเนื้อหาของเรื่องให้แตกต่างกันออกไปโดยการตัด คงที่เพิ่มเติมเนื้อความให้แตกต่างกันออกไป

แนวคิดหรือทฤษฎี

แนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้ในการมองความเป็นสัมพันธ์กันของตัวบทในตำนานอรัญธธาตุนั้น ประการแรก ผู้เขียนนำแนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายของนิทาน อันทำให้เห็นถึงวรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆ ที่มีการแพร่กระจายออกไปเป็นหลาย ๆ สำนวน หรือหลายๆ ฉบับนั้นมีลักษณะของการถ่ายโอนกันของข้อมูลกันอยู่ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2552 : 143) ได้กล่าวว่า เมื่อนิทานในวัฒนธรรมหนึ่ง “เดินทาง” ไปยังดินแดนที่ใช้ภาษาและวัฒนธรรมที่ต่างกันหรือแม้แต่ในวัฒนธรรมเดียวกัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปนักเล่านิทานในรุ่นหลังจะเล่านิทานได้เหมือนนักเล่านิทานที่เก่งๆ อาจเพิ่มเติมเสริมแต่งเรื่องให้มีสีสันขึ้น แต่บางครั้งก็หลงลืมเล่าข้ามเรื่องบางตอนไปหรืออาจสับสนเอานิทานบางเรื่องมาปนกับบางเรื่องทำให้สำนวนนิทานที่นักเล่านิทานแต่ละครั้งต่างกัน

อีกประการหนึ่งการแพร่กระจายไปของวรรณกรรมนั้นมักจะทิ้งร่องรอยความสัมพันธ์ของตัวบทอันมีความเป็นสัมพันธ์ด้วยกันเอง เช่นนี้ผู้เขียนจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับสัมพันธ์ซึ่งเป็น

แนวคิดหลักในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงความถ้อยทอดกันของตัวบทที่มีการถ้อยทอดกันในลักษณะใดบ้าง ทั้งนี้แนวคิดที่ว่าด้วยสัมพันธ์บทนั้น นพพร ประชากุล (2552 : 335-336) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ตัวบทของนวนิยายเรื่องหนึ่งๆ เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ “ภาษา” ของคนกลุ่มต่างๆ จากหลายฐานะ อาชีพ และเพศวัย ได้มาปะทะสังสรรค์กันอย่างมีพลวัต เกิดเป็นเสียงอันแข็งขันแต่สอดคล้องประสานขึ้นในงานชิ้นเดียว ตัวบททุกตัวบทล้วนประกอบสร้างขึ้นด้วยการยกข้อความจากแหล่งอื่นๆ มาปะติดปะต่อกันเข้า ตัวบททุกบทเป็นการดูดกลืน (absorb) และแปรรูป (transform) ตัวบทอื่นๆ ทั้งสิ้น ดังนั้นแนวคิดเรื่องสัมพันธ์ระหว่างตัวบท (intertextuality) จึงเข้ามาแทนที่แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเอกัตบุคคล (intersubjectivity) และภาษาของกวีนิพนธ์จึงสามารถอ่านได้อย่างน้อยในสองระดับเสมอ กล่าวคือตัวบทหนึ่งๆ จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับตัวบทอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในยุคสมัยเดียวกันหรือในยุคสมัยก่อนหน้าไม่มากนักน้อย โดยที่ความสัมพันธ์เชื่อมโยงดังกล่าวมีหลักฐานยืนยันได้ในตัวบทชิ้นที่พิจารณาเป็นหลักอยู่ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสัมพันธ์บทเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานต่อการทำความเข้าใจตัวบทเก่ากับตัวบทใหม่ ซึ่งมีลักษณะโยงใยสัมพันธ์กัน แนวคิดสัมพันธ์บทจึงเป็นการย้ำเตือนให้เราสำนึกเห็นว่า วรรณกรรมนั้นมักสนทนากับวรรณกรรมด้วยกันเอง มากกว่าที่จะสนทนากับโลกของความเป็นจริง สอดคล้องกับ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 33) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสัมพันธ์บทไว้ว่า “สัมพันธ์บท” แปลมาจากคำว่า “Intertextuality” คือ สหบท โดยตรีศิลป์ได้ให้ความหมายตามรูปศัพท์ว่า สหบท หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทต่างๆ สหบทมีความหมายมากมายหลายมิติ สำหรับบทวิจารณ์เรื่องบ้านเก่าของโชคชัย บัณฑิต : สำนักกวีไทยในกระแสโลกาภิวัตน์นั้น ตรีศิลป์ใช้สัมพันธ์บทในความหมายความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทปัจจุบัน (present text) กับตัวบทในอดีต (prior texts) ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในแง่ผู้ประพันธ์และผู้อ่าน

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาพันธุศาสตร์ตัวบทด้วยการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุในครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากเอกสารตัวบทตำนานอุรังคธาตุ ทั้งนี้ ผู้เขียนได้แบบวิธีการศึกษาได้ดังนี้

1. ขัณรรวบรวมเอกสาร

ผู้เขียนได้รวบรวมเอกสารจากตัวบทเอกสารที่เป็นตำนานอุรังคธาตุฉบับต่างๆ ที่มีการปริวรรตหรือเรียบเรียงมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน จำนวน 9 ฉบับ ได้แก่ 1) ตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2483 2) ตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุ) ฉบับวิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม พ.ศ. 2521 3) ตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร พ.ศ. 2537 4)

ตำนานอุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ฉบับพระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมาลา) พ.ศ. 2491 5) นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว เรียบเรียงโดย อุดร จันทวัน พ.ศ. 2553 6) นิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง เรียบเรียงโดย พจนีย์ เฟื่องเปลี่ยน พ.ศ. 2553 7) อุรังคธาตุ จ.ศ. 1167 (พ.ศ. 2348) ฉบับสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เรียบเรียงโดย ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ พ.ศ. 2561 8) อุรังคธาตุ ฉบับเมืองนครพนม โครงการจัดตั้งสถาบันศรีโคตรบูรณศึกษา มหาวิทยาลัยนครพนม เรียบเรียงโดย อนุชา ประชานอก และอธิราชย์ นันขันตี พ.ศ. 2561 และ 9) ตำนานอุรังคธาตุ ฉบับดร.ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ พ.ศ. 2561

2. ขั้ววิเคราะห์ข้อมูล

ผู้เขียนได้ศึกษาข้อมูลเนื้อหาจากตำนานอุรังคธาตุทั้ง 9 ฉบับ โดยศึกษาทำความเข้าใจเรื่องราวจากตัวบทตำนานอุรังคธาตุที่มีการเล่าเรื่องในลักษณะใดบ้าง แล้วจัดแบ่งกลุ่มเนื้อหาที่มีการนำเสนอเรื่องราวให้อยู่ในรูปแบบเรื่องเดียวกัน จากนั้นนำแนวคิดเกี่ยวกับสัมพันธ์บทมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ตัวบทตำนานอุรังคธาตุเพื่อให้เห็นถึงความเป็นสัมพันธ์กันของตัวบทในลักษณะต่างๆ

3. ขั้วนำเสนอข้อมูล

ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาสัมพันธ์บทว่าด้วยการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุ พบว่า การเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุทุกฉบับ จะมีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า การพุทธพยากรณ์ การประทับรอยพระพุทธรูป และการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นสำคัญ หากพิจารณารายละเอียดของเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุแล้วจะพบการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไปอย่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน โดยมีโครงสร้างเนื้อหา การนำเสนอเนื้อหาที่มีการเพิ่มเติมเนื้อหา หรือการลดเนื้อหาของฉบับให้แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ผู้เขียนจึงได้แบ่งผลของการศึกษาเกี่ยวกับสัมพันธ์บทว่าด้วยการเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ 1) สัมพันธ์บทด้านโครงสร้างเนื้อหา 2) สัมพันธ์บทด้านการเพิ่มเนื้อหา และ 3) สัมพันธ์บทด้านการลดเนื้อหา

1. สัมพันธ์บทด้านโครงสร้างเนื้อหา

หากพิจารณาโครงสร้างเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุ พบว่า ตำนานอุรังคธาตุ เป็นตำนานเรื่องราวที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุของกลุ่มชนในชุมชนลุ่มน้ำโขงเป็นสำคัญ โดยมีเนื้อหาสำคัญๆ อยู่ 3 ส่วน คือ **ศาสนานครนิทาน** เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในชุมชนลุ่มน้ำโขงซึ่งเชื่อว่าครั้งหนึ่งพระองค์เคยได้เสด็จมายังดินแดนแถบนี้ และได้มี

ปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในพื้นที่ต่างๆ **ปาตลัษณนิทาน** เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการประทับรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าเอาไว้ในพื้นที่ชุ่มชื้นลุ่มน้ำโขงเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชาซึ่งปรากฏอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งที่อยู่ตามโคตหินริมฝั่งของแม่น้ำโขง ตามภูเขาบ้าง ตามถ้ำใต้น้ำซึ่งเป็นภพภูมิของเหล่าพญานาคและพื้นที่เร้นลับบ้าง และ **อุรังคราตุนิทาน** เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการประดิษฐานอุรังคราต หรือพระธาตุหน้าอกของพระพุทธเจ้า

โครงเรื่องของตำนานอุรังคราตมีลักษณะคล้ายคลึงกับโครงเรื่องในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ที่มีการนำเนื้อหาที่ว่าด้วยการเสด็จมาประทับรอยพระบาท และต่อมา มีการบรรจุธรรมสารริกรธาตุ ลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า ตำนานอุรังคราตน่าจะมีการลอกเลียนแบบมาจากตำนานพระธาตุหรือตำนานพระเจ้าเลียบโลกของล้านนา ดังที่ เจริญชัย อักษรดิษฐ์ (2552: 30-31) ได้กล่าวว่า ตำนานอุรังคราตถูกเขียนขึ้นมาเพื่อจุดมุ่งหมายในการสร้างความชอบธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของล้านช้าง โดยพระเถระที่เรียบเรียงตำนานขึ้นนี้น่าจะเป็นพระครูหลวงโพนสะเม็ก เพราะเป็นพระเถระที่มีความรอบรู้ทางด้านวรรณกรรมพุทธศาสนา ทั้งตำนานพระธาตุและตำนานพระบาท รวมทั้งตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเข้าใจว่าได้มีการแพร่กระจายจากล้านนาเข้าไปสู่ล้านช้างก่อนหน้านั้นแล้ว นับแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา โดยมีการนำเค้าโครงหลักของเรื่องราวมานำเป็นตำนานพระธาตุและตำนานพระบาทในท้องถิ่น จากนั้นจึงใช้ชื่อผลงานที่เรียบเรียงขึ้นมาใหม่ว่า ตำนานอุรังคราตหรืออุรังคินิทาน ซึ่งมีทั้งสำนวนฉบับย่อและฉบับพิสดารเปรียบเทียบได้กับการสร้างตำนานพระเจ้าเลียบโลกขึ้นมาอีกสำนวนหนึ่ง สำหรับดินแดนลุ่มน้ำโขงโดยเฉพาะ เนื่องจากในตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับเดิมนั้น ไม่ได้กล่าวถึงดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงแถบล้านช้างเอาไว้เลย จึงนับได้ว่าเป็นช่องทางที่พระเถระในท้องถิ่นได้ใช้จุดนี้มาเรียบเรียงเขียนขึ้นใหม่เป็นวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านช้าง โดยเฉพาะ หากยังคงรักษาและสืบทอดวรรณกรรมต้นแบบเอาไว้ด้วย นั่นก็คือตำนานพระเจ้าเลียบโลก ที่ได้มีการแพร่กระจายอยู่ในพื้นที่แถบอีสานหลายฉบับ โดยในเนื้อหาก็คือเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางล้านนา ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้ชี้ชวนให้เห็นถึงโครงเรื่องหรือตัวบทของตำนานอุรังคราตนั้น ได้มีการหยิบยืมมาจากโครงเรื่องหรือตัวบทของตำนานพระเจ้าเลียบโลก อันทำให้ตัวบทตำนานอุรังคราตมีความเป็นสัมพันธ์กับตัวบทตำนานพระเจ้าเลียบโลกในลักษณะสัมพันธ์กันในแนวตั้งที่ตัวบทปฐมภูมิ (ตำนานพระเจ้าเลียบโลก) มีความสัมพันธ์กับตัวบทอื่น (ตำนานอุรังคราต) ที่แตกต่างออกไปโดยมีการอ้างอิงโครงเรื่องไว้อย่างชัดเจนในระดับทุติยภูมิ

จากการศึกษาโครงสร้างเนื้อหาในตำนานอุรังคราตฉบับต่างๆ พบว่า ตำนานอุรังคราตนั้นมีรูปแบบโครงสร้างเนื้อหาอยู่ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ 1) โครงสร้างเนื้อหาแบบการผนวกเอาตำนาน

ปรัมปราเข้ากับเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุ และ 2) โครงสร้างเนื้อหาแบบการแยกตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุ

1.1 โครงสร้างเนื้อหาแบบการผนวกเอาตำนานปรัมปราเข้ากับเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุ

โครงเรื่องที่มีการผนวกเนื้อหาตำนานปรัมปราเข้ากับเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุนั้น เป็นการนำเสนอเนื้อหาโดยการนำเอาเนื้อหาจากตำนานปรัมปรามาผนวกเข้ากับเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุ การเล่าเรื่องในลักษณะนี้จะเน้นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จยังชุมชนเล่าน้ำโขง ทรงพุทธพยากรณ์ และทรงประทับรอยพระพุทธบาท ตลอดถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นสำคัญ และนำเอาเรื่องราวอันเป็นตำนานปรัมปราซึ่งเป็นตำนานนิทานพื้นบ้านเข้ามาแทรกไว้ในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุ ดังปรากฏในเหตุการณ์ตอนพระปรเมศวรตั้งพระพานให้เป็นใหญ่ ซึ่งเนื้อหาในตอนนี้ได้มีการผนวกเนื้อหาของตำนานปรัมปรามารวมเข้าในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงภูฏเวียนแล้ว พระพุทธองค์ก็นำเอาเรื่องราวของสุวรรณนาครที่ในอดีตชาติเคยได้ต่อสู้กับพระปรเมศวร และนำเอาบางส่วนของวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องพระพานที่มีเนื้อหากล่าวถึงท้าวบารสแอบคบชู้กับนางอุสา จนเป็นเหตุให้พระพานโกรธจึงได้ต่อสู้กัน และพื้นที่ของเหตุการณ์การต่อสู้กันดังกล่าวได้กลายมาเป็นเรื่องเล่าที่มีความสอดคล้องกับแหล่งธรรมชาติที่มีชื่อเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมดังกล่าวด้วย ตลอดถึงยังเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน นอกจากนั้นยังได้แทรกตำนานปรัมปราเกี่ยวกับเรื่องราวของนาครสองตัวที่หนองแสทะเลาะกันอันทำให้เกิดมีตำนานนิทานการกำเนิดแม่น้ำตลอดถึงตำนานปรัมปราเกี่ยวกับเรื่องราวการกำเนิดเมืองหนองหานหลวงและเมืองหนองหานน้อย ซึ่งเรื่องราวตำนานปรัมปราเหล่านี้ เป็นเรื่องราวที่ถูกนำมาแทรกเข้ากับเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งการเล่าเรื่องในลักษณะนี้ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุฉบับต่างๆ ได้แก่ อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2483 อุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุ ฉบับวิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม พ.ศ. 2521 อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ 2537 ซึ่งเป็นฉบับที่มีการปรับปรุงแก้ไขจากอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับกรมศิลปากร 2483 และฉบับตำนานอุรังคธาตุ ฉบับดร.ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ พ.ศ. 2562

1.2 โครงสร้างเนื้อหาแบบการแยกตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุ

โครงเรื่องแบบการแยกเนื้อหาตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุนั้น เป็นการนำเสนอเนื้อหาโดยการนำเอาเนื้อหาของตำนานปรัมปราแยกออกจากเนื้อหาของตำนานอุ

รังคราตุ กล่าวคือเนื้อหาตำนานปรัมปราไม่ได้ถูกนำมาผนวกรวมเข้ากับเนื้อหาของตำนานอุรังคราตุ หากแต่เป็นการรวบรวมเอาเนื้อหาตำนานปรัมปราไปรวมไว้อีกต่างหาก ไม่ให้มีความเกี่ยวข้องหรือไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการประสมเนื้อหาเข้ากับตำนานอุรังคราตุ กล่าวคือเนื้อหาของตำนานปรัมปราไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับนาค 2 ตัวที่หนองแสทะเลาะกัน เรื่องราวเกี่ยวกับการกำเนิดแม่น้ำ เรื่องราวเกี่ยวกับการกำเนิดเมืองหนองหานหลวงหนองหานน้อย ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับพระบรมศิวตั้งพระพานให้เป็นใหญ่ จะไม่นำมารวมเข้ากับเนื้อหาของตำนานอุรังคราตุ หากแต่จะแยกเนื้อหาตำนานปรัมปราไว้เป็นส่วนหนึ่งต่างหาก ปรากฏในเนื้อหาของตำนานอุรังคราตุต่างๆ ได้แก่ นิทานอุรังคราตุ (ฉบับลาว) ของอุดร จันทวัน พ.ศ. 2547 นิทานอุรังคราตุ ฉบับหลวงพระบาง กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม 2553 ของ พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน อุรังคราตุ ฉบับเมืองนครพนม เอกสารวิชาการลำดับที่ 4 โครงการจัดตั้งสถาบันศรีโคตรบูรณศึกษา พ.ศ. 2561 ของ อนุชา ประชานอก และอิทธิราชย์ นันชนันตี การนำเสนอเนื้อหาจะนำเสนอด้วยการรวบรวมเอาตำนานปรัมปราเอามาไว้ในตำแหน่งต้นเรื่องก่อนจะมีการเสนอเนื้อหาของตำนานอุรังคราตุ

2. สัมพันธภาพด้านการเพิ่มเนื้อหา

การเล่าเรื่องในตำนานอุรังคราตุ เมื่อมีการแพร่หลายจากตัวบทหนึ่งไปสู่อีกตัวบทหนึ่งย่อมมีการเพิ่มเนื้อหาบางส่วนเข้ามา ดังจะเห็นได้จากตำนานอุรังคราตุ ฉบับพระธรรมราชา นวตฺร (แก้ว อุทุมมาลา) ได้มีการเพิ่มเนื้อหาในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนที่เป็นเหตุการณ์เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมเข้ามา

ในส่วนที่มีการเพิ่มเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น ได้มีการเพิ่มเนื้อหาที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการอารัมภบทอันเป็นความรู้เบื้องต้นชี้ชวนให้เห็นถึงก่อนสมัยพุทธกาล พื้นที่ชุมชนน้ำโขงแห่งนี้มีสภาพภูมิศาสตร์ที่เคยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณ 7 แคว้นแคว้น ได้แก่ แคว้นจุลณีพรหมทัต แคว้นอินทปัฐนคร แคว้นกฐนนครหรือโยธยา แคว้นสาเกตนครหรือร้อยเอ็ดประตู แคว้นหนองหานหลวง แคว้นหนองหานน้อย และแคว้นศรีโคตรบูรณ ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาหลักของตำนานอุรังคราตุ นั้น ควรจะมีความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ที่มีผู้คนอาศัยอยู่ก่อนสมัยพุทธกาล เมื่อมีการนำเสนอเนื้อหาในส่วนที่เป็นอารัมภบทแล้วจึงได้นำเอาเนื้อหาของตำนานอุรังคราตุที่เป็นตัวบทหลักที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมายังชุมชนลุ่มน้ำโขง ทรงพุทธพยากรณ์ ประทับรอยพระพุทธบาทยังพื้นที่ต่างๆ เนื้อหาเกี่ยวกับการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุโดยเฉพาะพระอุรังคราตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าหรือภูผาหรือพระธาตุพนม ตลอดจนเนื้อหาเกี่ยวกับกษัตริย์ชาวล้านช้างได้ทรงสร้างพระธาตุเจดีย์วัดวามต่างๆ ไว้ในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งเป็นที่สังเกตว่า มีการเพิ่มเนื้อหาในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ามาคือประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ชาวล้านช้างที่ในตำนานอุรังคราตุฉบับพระธรรมราชา นวตฺร (แก้ว อุทุมมาลา)

นั้น คือมีการเพิ่มเนื้อหาในส่วนที่เป็นการล่มสลายของเมืองมรุกขนครในสมัยพระเจ้านิรุฒมหาราชผู้ไม่ปฏิบัติตามฮีตครองประเพณีตามหลักทางพระพุทธศาสนา ช่มเหงประชาชนรื้อถอนข้าโอกาสต่างๆ จนทำให้เมืองมรุกขนครตลอดล่มสลายลง ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวไม่ปรากฏมีในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุที่เป็นตัวบทต้นแบบ หากแต่จะกล่าวเนื้อหามาตามลำดับการของกษัตริย์จนมาถึงสมัยพระยาสุมิตรธรรมวงศาที่ทรงปกครองเมืองมรุกขนครอยู่คราวหนึ่งแล้วพระองค์ก็ไปปกครองเมืองร้อยเอ็ดประตุ จากนั้นก็ได้กล่าวถึงเนื้อหาของกษัตริย์ของล้านช้างมีพระเจ้าโพธิสารราชและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ได้ปกครองอาณาจักรล้านช้างบำรุงพระพุทธศาสนาตามลำดับ

จากข้อมูลของตำนานอุรังคธาตุที่กล่าวมาข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงตัวบททางวรรณกรรม โดยเฉพาะเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุนั้นเมื่อมีการหิวยืมถ่ายโอนข้อมูลจากฉบับหนึ่งไปยังอีกฉบับหนึ่งเพิ่มเสริมเติมแต่งข้อมูลเนื้อหาให้แตกต่างไปจากฉบับเดิมหรือจากฉบับที่เป็นตัวบทต้นแบบไปบ้างไม่มากก็น้อย ซึ่งในที่นี่ตัวบทของ ตำนานอุรังคธาตุฉบับพระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมาลา) นั้นมีการเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ามาให้แตกต่างไปจากเนื้อหาที่เป็นตัวบทของตำนานอุรังคธาตุที่ได้กล่าวมาข้างต้น

อีกประการหนึ่ง ที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในการเพิ่มความเข้ามาในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุนั้น คือ การเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม ซึ่งในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุที่เป็นตัวบทต้นแบบโดยฉบับตำนานอุรังคธาตุฉบับกรมศิลปากร หรือตำนานอุรังคธาตุฉบับอื่นๆ ก็ไม่ปรากฏเนื้อหาดังกล่าวเช่นกัน เนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมจึงเป็นการเพิ่มเนื้อหาเข้ามาในภายหลังโดยการรวบรวมเนื้อหาข้อมูลจากตำนานอุรังคธาตุ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พงศาวดาร ตลอดจนศิลาจารึกต่างๆ มาเรียบเรียงขึ้นใหม่ อันทำให้ตำนานอุรังคธาตุกลายเป็นข้อมูลที่มีเนื้อหาที่เป็นตำนาน และเนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต มีความต่อเนื่องของข้อมูลที่เป็นตำนานเล่าขานกันมาสู่ความเป็นประวัติที่มีตัวตน โดยเฉพาะการนำเนื้อหาจากตำนานอุรังคธาตุสู่ประวัติพระธาตุพนม ซึ่งเนื้อหาในส่วนที่เป็นประวัติพระธาตุพนมนั้นได้มีการนำเสนอไว้หลังจากการนำเสนอเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุแล้วโดยการเชื่อมโยงเข้าสู่เนื้อหาของประวัติพระธาตุพนมและมีการนำเสนอเนื้อหาว่าด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันตามเหตุการณ์ที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมอันเกิดขึ้นในแต่ละช่วงยุคสมัย โดยได้แบ่งออกเป็น 3 ยุคสมัย ได้แก่

1) ยุคสมัยอาณาจักรล้านช้าง อันได้แก่ สมัยพระยาสุมิตรธรรมวงศา สืบเนื่องมาจนถึงสมัยพระเจ้าโพธิสารราชและสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช สมัยนี้ได้มีเหตุการณ์การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในยุคที่ 1 ซึ่งเนื้อหาจะเหมือนกันทั้งตัวบทต้นทางและตัวบทปลายทางที่มีการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์มีการถวายข้าโอกาส สร้างศาสนสถานไว้ใน

พระพุทธศาสนา หากจะแตกต่างกันตรงที่ตัวบทปลายทาง (ตำนานอุรังคธาตุฉบับพระธรรมราชา นวไตร (แก้ว อุทุมมามาลา) และฉบับประวัติย่อพระธาตุพนม เรียบเรียงโดย พระเทพรัตนโมลี) ได้เพิ่ม เนื้อหาส่วนของการล่มสลายของเมืองมรุกขนครในสมัยพระเจ้านิรุทธราชเข้ามา

2) ยุคสมัยพระราชครูหลวงโพนสะเม็ก (ญาคูขี้หอม) ในยุคนี้ได้กล่าวพระราชครู หลวงโพนสะเม็ก (ญาคูขี้หอม) ได้อพยพผู้คนจากเวียงจันทน์มาบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม

3) ยุคสมัยที่พระธาตุพนมอยู่ในความดูแลของรัฐไทย ในยุคนี้ตรงกับสมัยพระ รามาธิบดีที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ได้กล่าวถึงหลังจากสิ้นพระราชครูหลวง โพนสะเม็ก (ญาคูขี้หอม) บูรณปฏิสังขรณ์แล้ว พระธาตุพนมก็ไม่ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์อีกเลย เป็น ระยะเวลา 209 ปี จนมาถึงพระครูวิโรจน์จึงได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกครั้ง หลังจากนั้นมาก็มี การบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอดอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมเข้ามาได้สะท้อนให้ เห็นความเป็นสัมพันธ์กันระหว่างตัวบทต้นทางกับตัวบทปลายทางที่มีการหยิบยืมเนื้อหา มาเรียบ เรียงใหม่โดยคงเนื้อหาบางส่วนของตำนานอุรังคธาตุเอาไว้และมีการเพิ่มเนื้อหาบางส่วนเข้ามาจน ทำให้เนื้อหา มีความสมบูรณ์และมีความต่อเนื่องของเนื้อหาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3. สัมพันธบทด้านการลดเนื้อหา

การเล่าเรื่องทางวรรณกรรมเมื่อมีการคัดลอกนำมาผลิตซ้ำอันเป็นการแพร่กระจายไปของ วรรณกรรม ย่อมมีการลดหรือตัดเนื้อหาบางส่วนออก ตำนานอุรังคธาตุได้มีลักษณะของการลดหรือ ตัดความในเนื้อหาออกให้แตกต่างกันออกไป เป็นที่น่าสังเกตว่า โครงสร้างเนื้อหาของตำนานอุรังค ธาตุที่เป็นตัวบทต้นทางสู่ตัวบทปลายทางมีการตัดเนื้อหาบางส่วนออกไป ดังปรากฏในเนื้อหาของอุ รังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ฉบับพระธรรมราชา นวไตร (แก้ว อุทุมมามาลา) เช่นกัน ที่มี การตัดเนื้อหาที่เป็นส่วนของตำนานปรัมปราออกทั้งหมด คงไว้แต่เนื้อหาที่เป็นตำนานพระธาตุ ล้วนๆ กล่าวคือ อุรังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ฉบับพระธรรมราชา นวไตร (แก้ว อุทุม มาลา) ได้มีตัดเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานปรัมปราออก ได้แก่ 1) เนื้อหาว่าด้วยพระปรเมศวรตั้งพระ พานให้เป็นใหญ่ กล่าวถึง สุวรรณนาค ผู้มีเกล็ดเป็นทองคำ เป็นใหญ่ในเมืองสุวรรณภูมิ ยามนั้นพระ ปรเมศวรจากเมืองอินทปฐนครมาเป็นใหญ่ในที่นั้น และไม่ทำการบูชาต่อสุวรรณนาค จึงทำให้ สุวรรณนาคโกรธจนเป็นเหตุให้มีการต่อสู้กัน ซึ่งต่อสู้กันอยู่หลายวันก็ไม่มีใครแพ้ชนะ จึงมีหลานของ สุวรรณนาคชื่อพุทโธธปาปนาท ที่เคยมีความโกรธเคืองต่อสุวรรณนาคได้ไปบอกความลับการที่จะ เอาชนะสุวรรณนาค พระปรเมศวรจึงรู้กลอุบายที่จะเอาชนะสุวรรณนาค ผลสุดท้ายพระปรเมศวร ได้รับชัยชนะ และได้ตั้งพระพานให้เป็นใหญ่ เรื่องราวในตอนนี้ได้ผูกโยงไปถึงนิทานท้องถิ่นเรื่องอุสา บารส ที่กล่าวถึงบารสได้แอบขู่กับนางอุสาจนเป็นเหตุให้พระพานผู้เป็นบิดาต้องต่อสู้กับบารส 2)

เนื้อหาว่าด้วยนิทานแม่น้ำ กล่าวถึงการกำเนิดแม่น้ำสายต่างๆ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงพญานาค 2 ตัวผู้สหายกันอาศัยอยู่ในหนองสะทะเลาะต่อสู้กัน จนทำให้สัตว์ทั้งหลายต้องเดือดร้อน เทวดาก็ได้ห้ามปรามก็ไม่ยอมฟัง จึงได้นำความไปแจ้งต่อพระอินทร์ฯ จึงได้บอกให้วิสุกรรมเทวบุตรขับไล่พญานาคทั้งสองให้ออกจากหนองสะ เมื่อพญานาคทั้งสองถูกขับไล่ก็ได้วัดเหวี่ยงกีดกันออกหนีจากหนองนั้น ชีวพญานาคเห็นดังนั้นจึงได้คุ้ยควักแผ่นดินให้เป็นแม่น้ำออกไป แม่น้ำนี้จึงมีชื่อว่า “อุรังคนที” หรือแม่น้ำอุพินทโยนกวัตินาค ได้คุ้ยควักให้เป็นแม่น้ำออกไปทางเมืองเชียงใหม่ น้ำนั้นมีชื่อว่า “แม่น้ำพิง” ส่วนพญานาคคุ้ยควักเป็นแม่น้ำตัดตอยันนทกัรถึงเมืองศรีโคตรบูรณ แต่แม่น้ำอุรังคนที (แม่น้ำอุ) ถึงพญานาคอาศัยอยู่นั้น แม่น้ำนี้มีชื่อว่า ธนนที แปลว่า แม่น้ำโขง นอกจากนั้นในตำนานยังได้กล่าวถึงนาคทั้งหลายที่อยู่ในที่ต่างๆ เช่น ศรีสัตตนาคอาศัยอยู่ที่ตอยันนทกัร สุวรรณนาคอาศัยอยู่ที่ภูฏเวียน พุทโธธปาปนาคอาศัยอยู่ที่หนองบัวบาน เป็นต้น 3) เนื้อหาว่าด้วยตำนานเมืองหนองหานหลวงและเมืองหนองหานน้อย กล่าวถึงการล่มสลายของเมืองหนองหานหลวงและหนองหานน้อยจากฝีมือของพญานาค

เนื้อหาตำนานปรัมปราดังกล่าวมาข้างต้นนั้น จะไม่ปรากฏมีในตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ฉบับพระธรรมราชาวุตฺร (แก้ว อุทุมมาลา) ทั้งๆ ที่ตำนานอุรังคธาตุฉบับอื่นๆ ที่เป็นตัวบทต้นแบบ ต่างได้นำเอาตำนานปรัมปรามากกล่าวไว้ในตำนานอุรังคธาตุทั้งสิ้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นการลดหรือตัดเนื้อหาบางส่วนโดยเฉพาะเนื้อหาที่ว่าด้วยตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม ฉบับพระธรรมราชาวุตฺร (แก้ว อุทุมมาลา) อันเห็นตัวบทหนึ่งๆ ของวรรณกรรมเมื่อมีการนำผลิตซ้ำไปเป็นอีกฉบับหนึ่ง หรือมีเผยแพร่ไปยังอีกฉบับนี้ย่อมมีความปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้แตกต่างไปจากเดิมโดยการหยิบยืมตัวบทเดิมมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้แตกต่างไปจากเดิมทำให้เห็นถึงร่องรอยความเป็นสัมพันธ์กันที่มีการถ้อยไขว่ข้อมูลให้แก่กันและกันอีกวิธีการหนึ่งเช่นกัน

บทสรุป

เรื่องเล่าทางวรรณกรรมเรื่องต่างๆ เมื่อมีการแพร่กระจายออกมาในรูปแบบของการนำมาเล่าซ้ำหรือเสนอซ้ำย่อมมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้แตกต่างกันออกไปในรูปแบบต่างๆ ดังที่ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2552 : 143) ได้ให้ทัศคติไว้ว่า เมื่อกาลเวลาผ่านไปนักเล่านิทานในรุ่นหลังจะเล่านิทานได้เหมือนนักเล่านิทานที่เก่งๆ อาจเพิ่มเติมเสริมแต่งเรื่องให้มีสีสันขึ้น แต่บางครั้งก็หลงลืมเล่าข้ามเรื่องบางตอนไปหรืออาจสับสนเอานิทานบางเรื่องมาปนกับบางเรื่องทำให้สำนวนนิทานที่นักเล่านิทานแต่ละครั้งต่างกัน การเล่าเรื่องในตำนานอุรังคธาตุก็เช่นกันเมื่อมีการนำมาผลิตซ้ำหรือสืบทอดทางวรรณกรรมในรูปแบบของการบันทึกก็มี

การตัดเพิ่มเสริมเติมแต่งให้มีลักษณะที่ต่างกัน ซึ่งมีทั้งการปรับเปลี่ยนด้านโครงสร้างเนื้อหา มีการเพิ่มเนื้อหา มีการลดหรือตัดเนื้อหาของตำนานให้มีความแตกต่างกันโดยการหิบบัณฑิตโยยตัวบทให้แกกัน เช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสัมพันธ์ด้วยกันเอง ซึ่งในส่วนโครงสร้างเนื้อหามีการหิบบัณฑิตโครงสร้างเนื้อหาทางวรรณกรรมว่าด้วยการเล่าเรื่องในวรรณกรรมประเภทตำนานพระธาตุที่ได้รูปแบบมาจากลัทธิศาสนาผ่านวรรณกรรมเรื่องตำนานพระเจ้าเลียบโลกสู่ตำนานอรัญครธาตุด้วยการนำเสนอได้ 2 รูปแบบ คือ โครงสร้างเนื้อหาแบบการผนวกเอาตำนานปรัมปราเข้ากับเนื้อหาในตำนานอรัญครธาตุ และโครงสร้างเนื้อหาแบบการแยกตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาในตำนานอรัญครธาตุ ซึ่งการนำเสนอผ่านโครงสร้างเนื้อหาดังกล่าวทำให้ตำนานอรัญครธาตุมีจุดเด่นแตกต่างกัน กล่าวคือ โครงสร้างเนื้อหาแบบการผนวกเอาตำนานปรัมปราเข้ากับเนื้อหาในตำนานอรัญครธาตุ สะท้อนให้เห็นถึงตำนานปรัมปราเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่อยู่ภายใต้ร่มเงาของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ผู้ประพันธ์หรือผู้แต่งต้องการเน้นวรรณกรรมพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องราวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและการประทับรอยพระพุทธบาทไว้ยังพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนลุ่มน้ำโขงแล้วนำเอาตำนานปรัมปรามาแทรกไว้ในเนื้อหาของตำนานอรัญครธาตุ ส่วนโครงสร้างเนื้อหาแบบการแยกตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาในตำนานอรัญครธาตุนั้น เป็นรวมเอาเนื้อหาที่เป็นตำนานปรัมปราแยกไว้ต่างหากซึ่งในที่นี้ได้มีการนำเสนอเนื้อหาว่าด้วยพญานาคที่หนองแสทะเลาะกัน ต่อด้วยการเรื่องราวว่าด้วยตำนานการกำเนิดสายน้ำต่างๆ ในชุมชนลุ่มน้ำโขงหลายแห่งตลอดถึงเรื่องราวอันเป็นตำนานพญานาคกับพระบรมเมศวรที่ภูเวียนหรือภูพระบาท จากนั้นจึงได้นำเสนอเกี่ยวกับเนื้อหาหลักของตำนานอรัญครธาตุที่ว่าด้วยการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า การพุทธพยากรณ์ การประทับรอยพระพุทธบาท ตลอดถึงการสร้างพระธาตุเจดีย์ของเหล่ากษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งการนำเสนอเนื้อหาแบบแยกตำนานปรัมปราออกจากเนื้อหาในตำนานอรัญครธาตุนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงกาลเวลาอันเป็นพัฒนาด้านความเชื่อของกลุ่มคนในชุมชนลุ่มน้ำโขงจากที่เคยมีความเชื่อเรื่องผีอันเป็นรูปแบบของเชื่อแบบดั้งเดิมมาเป็นการนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเรียงลำดับเนื้อหาที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาล และสมัยหลังพุทธกาลตามลำดับ

สำหรับสัมพันธ์ด้านการเพิ่มเนื้อหาในตำนานอรัญครธาตุนั้น ที่ปรากฏในเนื้อหาของตำนานอรัญครธาตุ ฉบับพระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมาลา) นั้นมีการเพิ่มเนื้อหาในส่วนของการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระธาตุพนม มีการเพิ่มเหตุการณ์เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมเป็นสำคัญ

ขณะที่สัมพันธ์กับการลดหรือตัดเนื้อหานั้นได้ปรากฏในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุฉบับพระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมาลา) เช่นกัน ที่มีการตัดเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานปรัมปราที่ว่าด้วยตำนานพญานาค 2 ตนทะเลาะกันที่หนองแส ตำนานการกำเนิดแม่น้ำตำนานเมืองหนองหานหลวงและหนองหานน้อย ตลอดจนตำนานว่าด้วยพญานาครบกับพระปรมศวรที่ภูเวียงหรือภูพระบาทในตอนที่มีพระพุทธรูปเจ้าเสด็จเยือนภูพระบาท ซึ่งเป็นตำนานปรัมปราออกทั้งหมด คงเนื้อหาไว้เฉพาะเรื่องราวที่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธรูปเจ้า การพุทธพยากรณ์ การประทับรอยพระพุทธรูป และการสร้างพระธาตุเจดีย์ของเหล่ากษัตริย์ในอาณาจักรล้านช้างเป็นสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2537). *ตำนานพระธาตุ* (ตำนานพระธาตุพนม). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.
- กรมศิลปากร. (2548). *ตำนานอุรังคธาตุ* (ตำนานพระธาตุพนม). พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม.
- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2561). *อุรังคธาตุ จ.ศ. 1167 (พ.ศ. 2348)*. เอกสารวิชาการลำดับที่ 28. กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม: อภิชาตการพิมพ์.
- ตรีศิลป์ บุญจรร. (2547). “บ้านเก่า” ของโชคชัย บัณฑิต : สำนักกวีไทยในกระแสโลกาภิวัตน์. 25 *ซีไรต์ รวมบทวิจารณ์คัดสรร*. หน้า 637-647. กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- นพพร ประชากุล. (2552). *ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 1 ว่าด้วยวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ : วิชาภาษา.
- พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน. (2553). *นิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง*. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทหารผ่านศึก.
- พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมาลา). (2551) *อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : จุณ พับลิชชิ่ง.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2519). บทนำเสนอ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. *อุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุ*. หน้า 4-24. กรุงเทพฯ : เรื่องแก้วการพิมพ์.
- ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ. (2561). *ตำนานอุรังคธาตุ*. ขอนแก่น : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. (2521). อรุโณทัย ตำนาน
พระธาตุ. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

ศิริพร ณ กลาง. (2552). ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. พิมพ์
ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชา ประชานอก, อธิราชย์ นันขันตี. (2561) อรุโณทัย ฉบับเมืองนครพนม. นครพนม : สมศักดิ์
การพิมพ์.

อุดร จันทวัน.(2553). นิทานอรัญคະທາດ นิทานอรัญธาตุ (ฉบับลาว). พิมพ์ครั้งที่ 4. ขอนแก่น : คลัง
น่านวิทยา.